

СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ ЯК ВИД ЗАГРОЗИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ РЕГІОНУ

АНДРЕНКО О. А.

УДК 332.1

Андренко О. А. Соціальна напруженість як вид загрози соціально-економічній безпеці регіону

Оцінка соціальної напруженості як однієї з основних загроз соціальній безпеці регіону, її причин і наслідків, закономірностей розвитку та методів прогнозування на сьогодні є актуальним завданням міждисциплінарних досліджень. Узагальнення теоретичних досліджень свідчить про відсутність єдиного методологічного підходу до формування науково-методичної бази оцінки і розробки системи індикаторів, що характеризують рівень соціальної напруженості у регіонах. У статті запропоновано економіко-математичну модель, що дозволяє сформулювати обґрунтовані набори частинних індикаторів і визначити комплексну рейтингову оцінку рівня соціальної напруженості регіонів України. Дослідження показали, що зростання соціальної напруженості пов'язане з незадовільним кримінальним та екологічним станом, неможливістю населення своєчасно погашати заборгованість за комунальні платежі через низький рівень доходів і несвоєчасну виплату заробітної плати. Високий рівень напруженості зберігається у промислово розвинених східних регіонах України.

Ключові слова: регіон, соціально-економічна безпека, соціальна напруженість, частинний індикатор, інтегральний індикатор.

Рис.: 3. **Формул:** 2. **Бібл.:** 11.

Андренко Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: landr_59@mail.ru

УДК 332.1

Андренко Е. А. Социальная напряженность как вид угрозы социально-экономической безопасности региона

Оценка социальной напряженности как одной из основных угроз социальной безопасности региона, ее причин и последствий, закономерностей развития является актуальным заданием междисциплинарных исследований. Анализ теоретических исследований свидетельствует об отсутствии единого методологического подхода к формированию научно-методической базы оценки и разработке системы индикаторов, которые характеризуют уровень социальной напряженности в регионах. В статье предложена экономико-математическая модель, позволяющая сформировать обоснованные наборы частных индикаторов и получить рейтинговую оценку уровня социальной напряженности регионов Украины. Исследования показали, что рост социальной напряженности связан с неудовлетворительной криминальной и экологической обстановкой, невозможностью населения своевременно погашать задолженность за коммунальные платежи из-за низкого уровня доходов и несвоевременной выплаты заработной платы. Высокий уровень напряженности сохраняется в промышленно развитых восточных регионах Украины.

Ключевые слова: регион, социально-экономическая безопасность, социальная напряженность, частный индикатор, интегральный индикатор.

Рис.: 3. **Формул:** 2. **Библ.:** 11.

Андренко Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансово-экономической безопасности, учета и аудита, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: landr_59@mail.ru

UDC 332.1

Andrenko O. A. Social Tension as a Threat to Socio-Economic Security of a Region

Assessment of social tension as one of the main threats of social security of a region, its causes and consequences and regularities of development is a topical task of interdisciplinary studies. Analysis of theoretical studies testifies to the absence of a common methodological approach to formation of the scientific and methodical basis of assessment and development of the system of indicators, which characterise the level of social tension in regions. The article offers an economic and mathematical model that allows formation of justified sets of private indicators and obtain a rating assessment of the level of social tension in Ukrainian regions. The studies showed that the growth of social tension is linked with the unsatisfactory criminal and ecological situation, inability of the population to pay for utilities in time due to a low level of income and untimely payment of wages. The high level of tension is observed in industrially developed eastern regions of Ukraine.

Key words: region, socio-economic security, social tension, private indicator, integral indicator.

Pic.: 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 11.

Andrenko Olena A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Financial and Economic Safety, Account and Audit, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: landr_59@mail.ru

Метою державної регіональної політики України є забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання. Таким чином, основними довгостроковими пріоритетами концепції стратегії соціально-економічної безпеки регіону є:

- ✦ підвищення рівня та якості життя населення;
- ✦ зменшення соціальної напруженості;
- ✦ урегулювання кризових явищ соціально-економічного характеру за участю значної кількості населення.

Висока соціальна напруженість – важливий показник соціального неблагополуччя в соціумі. Під соціаль-

ною напруженістю розуміється багатогранний соціальний феномен, що формується на підставі незадоволення населення своїм соціальним, економічним і політичним становищем, характеризує динаміку особливого соціального стану частини суспільства і функціонує під впливом як домінуючих тенденцій розвитку суспільства, так й особливих умов та обставин. Головними причинами, які викликають напруженість і внаслідок цього і конфлікт, є економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші процеси. Найбільш загальні передумови напруженості – це стійка і тривалий час нерозв'язна ситуація неузгодженості між потребами, інтересами, соціальними очікуваннями значної частини населення і мірою

їхнього фактичного задоволення, що призводить до накопичення невдоволення, посилення агресивності окремих груп і категорій людей, наростання психічної втоми й дратівливості більшості [1].

Рівень соціальної напруженості носить помітно виражений регіональний характер. Автори [2] розглядають соціальну напруженість як одну з основних загроз соціальної безпеці регіону. Мета роботи полягає в розробці економіко-математичної моделі інтегрального індикатора, що характеризує рівень соціальної напруженості в регіонах на основі об'єктивної статистичної інформації.

Оцінка соціальної напруженості, її причин і наслідків, закономірностей розвитку і методів прогнозування сьогодні є актуальним завданням міждисциплінарних досліджень. Різні аспекти соціальної напруженості є предметом вивчення економіки, соціології, політології та ін. Наукові дослідження [2 – 8], що пов'язані з оцінкою рівня соціальної напруженості, використовують методики, які умовно поділяють на три групи:

- ✦ експертна оцінка суб'єктивної інформації (опитування, анкетування);
- ✦ застосування методів багатовимірного аналізу об'єктивної статистичної інформації;
- ✦ моделі, які включають два види інформації (суб'єктивну та об'єктивну), із залученням експертної оцінки або використанням статистичних методів обробки інформації.

У [2, с. 177] подано перелік показників, що характеризують загрозу соціальній напруженості: кількість потерпілих на виробництві, кількість зареєстрованих шлюбів і розлучень, рівень смертності від вбивств і самогубств. На думку В. Узунова [3], на соціальну напруженість в країні та її регіонах впливає безліч груп факторів, серед яких одним з найбільш важливих є якість життя населення. До групи факторів якості життя населення в першу чергу входять такі: низький матеріальний рівень; зростання злочинності; безробіття; несправедливий розподіл доходів; низький рівень соціального забезпечення; демографічні фактори; смертність усіх видів; зростання кількості психічних захворювань; загострення житлової проблеми; збільшення кількості розлучень; зменшення обсягів і якості медичних послуг; екологічна ситуація.

У монографії [4] наведено модель діагностики соціальної напруженості (на прикладі Ставропольського краю РФ), побудовану на основі критеріїв, розташованих у певній послідовності: соціально-економічне самопочуття населення (включає індикатори: рівень доходів і якість життя, тривалість життя, стан ринку праці, народжуваність і смертність, міграційний відтік і міграційні установки населення); характер соціальної поведінки (до його складу входять такі індикатори, як: злочинність, відношення шлюбів та розлучень, кількість дітей, що залишилися без піклування батьків, міра поширеності девіантної поведінки); політичне і громадське життя (характеризується електоральною поведінкою, протестною поведінкою, недовірою до влади, втратою соціальної опірності); особливості індивідуальних психічних станів населення, здоров'я населення.

Ф. Бородкін [5, с. 576] запропонував шість індикаторів, що характеризують соціальну напруженість: рівень безробіття; навантаження безробітних на одне вакантне місце; частка тривалих безробітних; середня заборгованість із заробітної плати у відношенні до прожиткового мінімуму; глибина бідності; коефіцієнт міграційного приросту.

За дослідженнями А. Барсукова, проблемами, які найбільше хвилювали населення регіону, виявилися: високий рівень злочинності, відсутність робочих місць, злидні, соціальна незахищеність, зростання цін на товари та послуги, недоступність якісних медичних послуг [6, с. 217 – 224]. Для комплексної об'єктивної оцінки рівня соціальної напруженості в регіоні А. М. Коробейников [7] запропонував використовувати такі статистичні показники: чисельність осіб непрацездатного віку на 1 тис. осіб працездатного віку; рівень зареєстрованого безробіття; середня тривалість безробіття; кількість зареєстрованих злочинів на 10 тис. жителів; рівень розкриття злочинів; кількість самогубств на 100 тис. жителів; частка протестного електорату серед усіх виборців.

У статистичному збірнику [8] рівень соціальної напруженості як складової частини соціального середовища характеризують три десятки статистичних показників, серед яких слід відзначити заборгованість із виплати заробітної плати; заборгованість населення по сплаті житлово-комунальних послуг; рівень зареєстрованого безробіття; кількість штатних працівників, які перебували в умовах вимушеної неповної зайнятості; коефіцієнт злочинності; коефіцієнти смертності населення.

У статті [9] проаналізовані методики оцінки соціальної напруженості у суспільстві. На думку автора, слід продовжити наукові пошуки, успішність яких визначатиметься дієвістю запропонованих і реалізованих заходів, спрямованих на пом'якшення соціальної напруженості в українському суспільстві й забезпеченні подальшого соціально-економічного зростання, а отже стабільності й добробуту в кожній родині.

Узагальнення теоретичних і методичних досліджень свідчить про відсутність єдиного методологічного підходу до формування науково-методичної бази оцінки і розробки системи індикаторів, що характеризують рівень соціальної напруженості у регіонах. Таким чином, залишаються актуальними завдання побудови і використання інтегральних індикаторів для оцінки рівня соціальної напруженості як однієї з основних загроз соціальній безпеці регіону.

Як показав аналіз, оцінка за окремими статистичними показниками неповно характеризує рівень соціальної напруженості, що обумовлює необхідність побудови інтегрального індикатора для здійснення комплексної рейтингової оцінки. Сукупність частинних індикаторів формує групові інтегральні індикатори, що в більшості випадків є лінійною комбінацією

частинних індикаторів $F_j^k = \sum_{k=1}^m \mu_{kj} i_j^k$, де i_j^k – система

частинних індикаторів для певного напрямку соціально-економічного розвитку (СЕР), μ_{ki} – вагові коефіцієнти.

Найчастіше система частинних індикаторів формується на основі статистичних показників, що характеризують певний напрям СЕР. Складність формування частинних індикаторів полягає в тому, що офіційна статистична інформація є неповною і часто неоперативною. Ще одна проблема при побудові частинних індикаторів – відбір найважливіших показників, які б досить повно відображали рівень соціальної напруженості регіону і його районів. Важливою є проблема надмірності показників. Практичне використання моделі інтегрального індикатора показало, що кількість частинних індикаторів не повинна перевищувати шести-семи. Інакше рейтингова оцінка може виявитися неправдоподібною. Необхідно проводити ретельне дослідження впливу того або іншого частинного індикатора на підсумковий результат, що дозволить встановити зайві індикатори і спростити дослідницьке завдання.

Для побудови інтегрального індикатора рівня соціальної напруженості автор запропонувала частинні індикатори i_j^k (де j – номер регіону ($j = 1, \dots, n$), k – номер показника ($k = 1, \dots, 6$), що характеризують:

i_j^1 – рівень безробіття (за методологією МОП);

i_j^2 – смертність населення від зовнішніх причин у побуті на 100 тис. осіб наявного населення;

i_j^3 – рівень злочинності: відношення кількості зареєстрованих злочинів до 100 тис. осіб;

i_j^4 – середньорічна заборгованість із виплати заробітної плати до середньорічної кількості працездатного населення;

i_j^5 – середньорічна заборгованість населення з платежів за житлово-комунальні послуги до середньорічної чисельності населення;

i_j^6 – обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферу зі стаціонарних джерел у розрахунку на 1 особу.

Попередній аналіз на початок 2013 р. показав:

- ✦ найвищий рівень безробіття відмічено в Чернігівській, Житомирській, Рівненській і Тернопільській областях;
- ✦ високий рівень злочинності зареєстровано у сімох областях (рис. 1);

- ✦ найбільша смертність населення від зовнішніх причин у побуті на 100 тис. осіб наявного населення зареєстрована в Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Луганській, Одеській областях та в АРК;
- ✦ найбільша середньорічна заборгованість із виплати заробітної плати має місце в Сумській, Донецькій, Кіровоградській, Миколаївській, Харківській, Луганській, Запорізькій областях і в АРК;
- ✦ середньорічна заборгованість населення з платежів за житлово-комунальні послуги перевищує 200 грн на одну особу в семи регіонах країни (рис. 2);
- ✦ неблагополучна екологічна ситуація складається у Донецькому, Дніпропетровському, Запорізькому, Луганському регіонах.

Частинні безрозмірні індикатори підраховані за формулою:

$$i_j^k = \frac{\Pi_{kj} - \tilde{\Pi}_{kj}}{\sigma_{kj}}, \quad (1)$$

де $\tilde{\Pi}_{kj}$ – середнє значення статистичного показника k -го показника серед n регіонів; σ_{kj} – середнє квадратичне відхилення k -го показника серед n регіонів.

Для побудови моделі інтегрального індикатора запропоновано використовувати економіко-математичну модель, основу на методі головних компонент [11]. Головні компоненти є укрупненими показниками, які відображають об'єктивно існуючі, але безпосередньо не спостережувані закономірності між частинними індикаторами. Лінійна модель, що базується на методі головних компонент та оцінює n районів регіону на підставі m частинних індикаторів, записується у вигляді:

$$F_j^k = \lambda_k^{-0.5} \sum_{l=1}^6 w_l^k \tilde{i}_j^l, \quad (2)$$

де w_l^k – власні вектори; λ_k – власні значення; \tilde{i}_j^l – центровані частинні індикатори: $\tilde{i}_j^k = i_j^k - \sum_{j=1}^n i_j^k / n$. При

виконанні умови $\lambda_1 / \sum_{k=1}^m \lambda_k \geq 0,55$ першу головну компоненту можна прийняти як інтегральний індикатор.

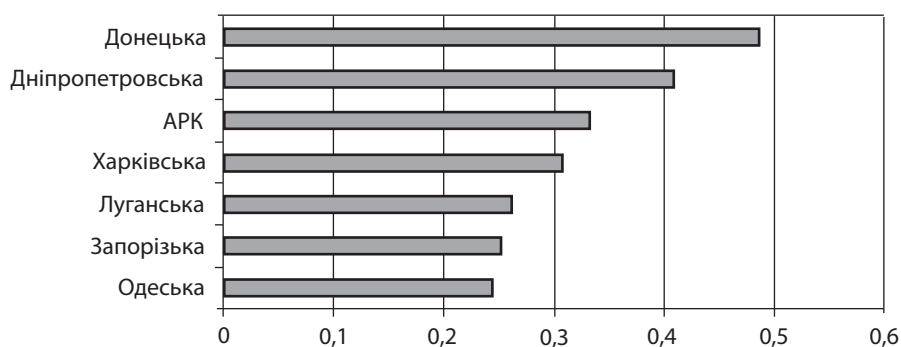

Рис. 1. Регіони з високим рівнем злочинності (складено за даними МВС України [10])

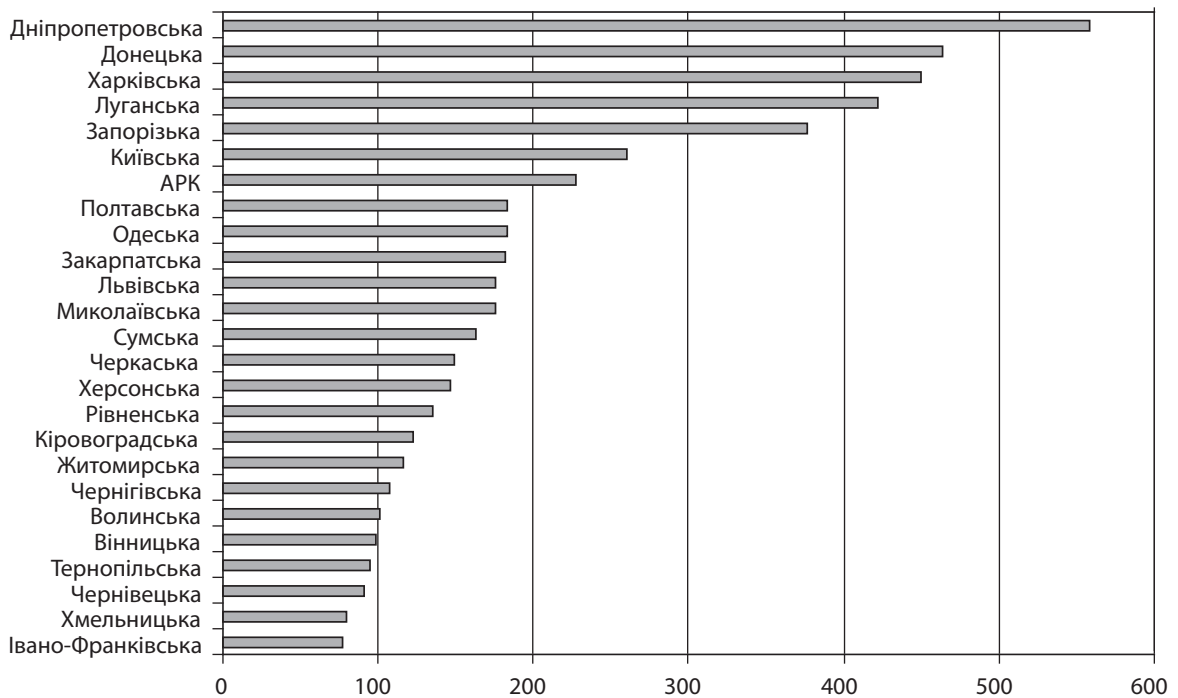

Рис. 2. Середньорічна заборгованість населення з платежів за житлово-комунальні послуги до середньорічної чисельності населення, грн на 1 особу

Як правило, для аналізу використовують перші k -компонент, якими вичерпується не менше 60% дисперсії початкових індикаторів. Для зручності аналізу інтегральний індикатор перетворюють за формулою:

$$\tilde{F}_j = 10 \cdot (F_j^1 - F_{\min}) / (F_{\max} - F_{\min}),$$

де F_{\min} ; F_{\max} – мінімальне і максимальне значення показника F_j^1 , $0 \leq \tilde{F}_j \leq 10$.

Використання моделі дозволило отримати інтегральний індикатор \tilde{F}_1 (при виконанні умови

$$\lambda_1 / \sum_{k=1}^m \lambda_k = 0,65),$$

що характеризує рівень соціальної напруженості регіонів України на початок 2013 р., і визначити регіони з високим рівнем соціальної напруженості (рис. 3). Високий рівень напруженості зберігається у промислово розвинених східних регіонах ($\tilde{F}_1 < 6$).

Незважаючи на відносно невисокий рівень безробіття, населення цих регіонів має найбільшу заборгованість з виплати заробітної плати і комунальних платежів. У Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій і Луганській областях протягом тривалого періоду складається неблагополучна кримінальна та екологічна ситуація, що викликає невдоволення населення. Прикладом може стати сплеск соціальної напруженості в Маріуполі в 2012 р., який вилився у багатотисячні мітинги протесту маріупольських громадян, невдоволених поганою екологічною обстановкою.

ВИСНОВКИ

Оцінка за окремими статистичними показниками неповно характеризує рівень соціальної напруженості,

що обумовлює необхідність побудови інтегрального індикатора для здійснення комплексної рейтингової оцінки. Запропоновано економіко-математичну модель побудови інтегральних індикаторів, яка основана на методі головних компонент і обґрунтованому наборі частинних індикаторів, дозволяє визначити регіони з високим рівнем соціальної напруженості. Дослідження показали, що зростання соціальної напруженості пов'язане з незадовільною кримінальною та екологічною обстановкою, неможливістю населення своєчасно погашати заборгованість за комунальні платежі через низький рівень доходів і несвоєчасну виплату заробітної плати. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Рукавишников В. О.** Социальная напряженность: диагноз и прогноз / В. О. Рукавишников // Социологические исследования. – 1992. – № 3. – С. 23.
- 2. Геєць В. М.** Моделирование економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : [монографія] / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк, та ін. ; за ред. Геєця В. М. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
- 3. Узунов В. В.** Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны : [монография] / Н. А. Кизим, В. В. Узунов. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2007. – 204 с.
- 4.** Диагностика социальной напряженности в обществе: региональный аспект / Под ред. П. В. Акинина, С. В. Рязанцева. – Ставрополь : Сервисшкола, 2002. – 240 с.
- 5. Бородкин Ф. М.** Социальные индикаторы / Ф. М. Бородкин, С. А. Айвазян. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 607 с.
- 6. Барсуков А. В.** Динаміка соціального самопочуття львів'ян та актуальні проблеми регіональної соціальної політики. / А. В. Барсуков // Регіональна економіка. – 2004. – № 1. – С. 217 – 224.

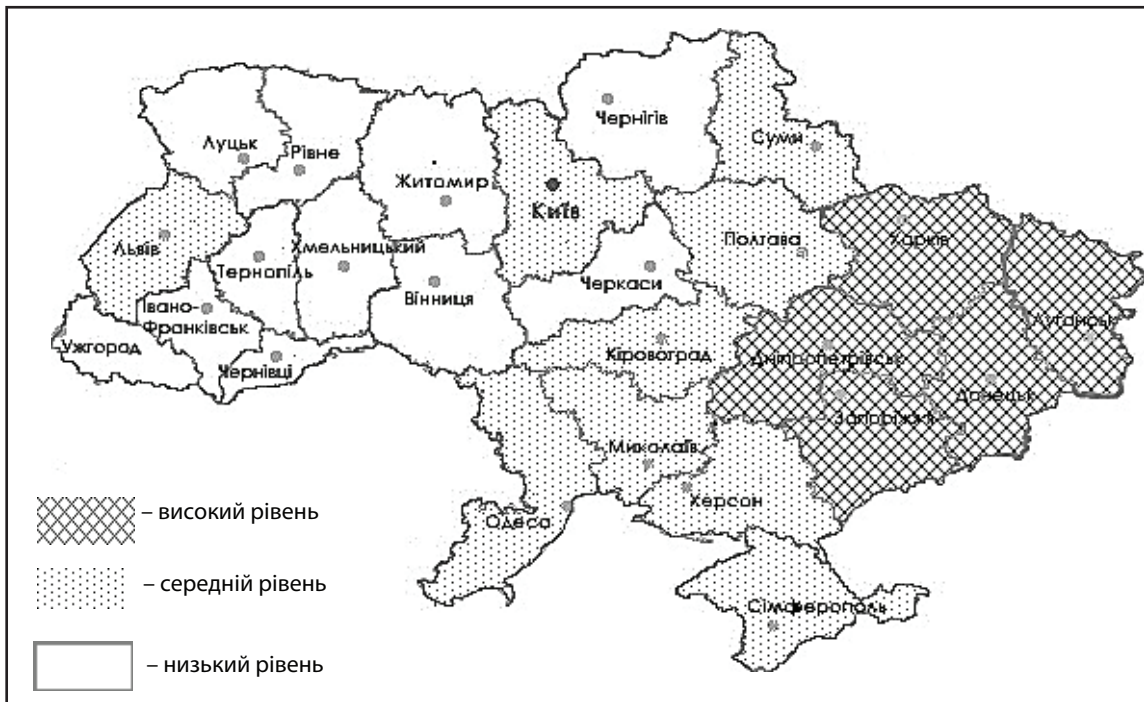

Рис. 3. Розподіл регіонів України за рівнем соціальної напруженості на початок 2013 р.

7. Коробейников А. М. Оценка эффективности регионального развития // В сб.: Особенности стратегического планирования развития городов в постсоветских странах. – С.-Пб., 2000. – С. 118 – 121.

8. Соціальні індикатори рівня життя населення : Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Повстин О. В. Методи оцінки соціальної напруженості у суспільстві / О. В. Повстин // Економічний простір : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2010. – № 35. – С. 169 – 180.

10. Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157;jsessionid=AEE7E3E81406CA4844D1090450BA26B4>

11. Андренко Е. А. Построение интегральных индикаторов социально-экономического развития районов Харьковского региона / Е. А. Андренко // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ, 2008. – Вип. 237, Т. 3. – С. 830 – 839.

REFERENCES

Andrenko, E. A. "Postroyeniye yntehralnykh yndikatorov sotsyalno-ekonomicheskogo razvityia raionov Kharkovskogo rehyona" [Construction of integrated indicators of socio-economic development of the Kharkiv region]. *Ekonomika : problemy teorii ta praktyky*, vol. 3, no. 237 (2008): 830-839.

Borodkin, F. M., and Ayvazian, S. A. *Sotsialnye indykatory* [Social indicators]. Moscow: YuNITI-DANA, 2006.

Barsukov, A. "Dynamika sotsialnoho samopochuttia lviv'ian ta aktualni problemy rehionalnoi sotsialnoi polityky" [Dynamics of social well-being citizens and actual problems of regional social policy]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2004): 217-224.

Diagnostika sotsialnoy napriazhennosti v obshchestve: regionalnyy aspekt [Diagnosis of social tension in society: a regional perspective]. Stavropol: Servisshkola, 2002.

Heiets, V. M., Kyzym, M. O., and Klebanova, T. S. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZhEK, 2006.

Kizim, N. A., and Uzunov, V. V. *Programmno-tselevoy podkhod k gosudarstvennomu upravleniiu sotsialnoy napriazhennosti v regionakh strany* [Target-oriented approach to governance of social tension in the country]. Kharkov: INZhEK, 2007.

Korobeynikov, A. M. "Otsenka effektivnosti regionalnogo razvitiia" [Assessment of the effectiveness of regional development]. In *Osobennosti strategicheskogo planirovaniia razvitiia gorodov v postsovetskikh stranakh*, 118-121. St. Petersburg, 2000.

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157;jsessionid=AEE7E3E81406CA4844D1090450BA26B4>

Povstyn, O. V. "Metody otsinky sotsialnoi napriazhennosti u suspilstvi" [Methods for assessing social tension in society]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 35 (2010): 169-180.

Rukavishnikov, V. O. "Sotsialnaia napriazhennost: diagnoz i prognoz" [Social tensions: the diagnosis and prognosis]. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, no. 3 (1992): 23-.

"Sotsialni indykatory rivnia zhyttia naseleennia" [Social indicators of living standards]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>